

РЕЛІГІЯ ТА ПОЛІТИКА: ВЗАЄМОВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ

Аналізується місце та роль релігії в політичному житті сучасної України, її вплив на політичне життя та трансформації під впливом політичного чинника. Постійне зростання релігійного й політичного чинників у нинішньому суспільстві ставить нові завдання в осмисленні цих нових явищ та процесів. Сьогодні релігія помітно впливає на політичне життя нашої країни. Тому проблема релігійного чинника в політичному процесі в Україні є актуальною та заслуговує на детальне дослідження.

This article is devoted to the analysis of the place and role of religion in modern Ukraine, to its influence on the political process, and on the contrary - the transformation of religious life under the influence of political factor. The gradual increase of political and religious factor in modern man-caused society puts new tasks in interpretation of these new occurrences and processes. Nowadays religion influences on political life of our country very noticeably. That is why the problem of religious factor in political process in Ukraine is very actual and deserves more detailed research.

Релігія, впливаючи на свідомість громадян, здатна істотно втручатись у політичне життя країни, тому проблема релігійного чинника в політичному процесі в Україні є актуальною та заслуговує на детальне дослідження. Маючи на меті дослідити вплив релігії на політичне життя країни, поставимо перед собою ряд завдань, таких як визначення місця і ролі релігії у політичному житті, взаємовпливу релігії та політики та трансформації релігійного життя під впливом політичного чинника. Об'єктом дослідження будуть виступати влада та релігійні організації (християнські), а предметом – взаємозв'язки влади та традиційних для України конфесій (УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ МП).

Крах комуністичної ідеології, системи виховання спричинив своєрідний вакуум світоглядно-виховних цінностей. Людина залишилася віч-на-віч зі своїм новим для неї суспільним середовищем. Україну захопила хвиля конфесійної політизації, зневаги до традицій і авторитету, історичних і культурних надбань. За цих умов зросло значення релігії та церкви зокрема. Церква вже кілька років залишається лідером у рейтингу народної довіри. В дослідженні, проведеному Центром Разумкова, кількість тих, хто повністю довіряє церкві, становить 22–33 %, а якщо додати до цього категорію осіб, що "скоріше довіряють, ніж не довіряють", то рівень довіри досягне 57 %. Важливу закономірність виявили опитування суспільної думки: кількість переконаних, що церква може позитивно вплинути на суспільство, у кілька разів перевищує кількість тих, хто вважає, що вона може бути корисною для їхніх родин і для них особисто. [3, с. 24–25]. Суспільна думка вбачає в церкві соціальну інституцію, що не несе відповідальності за діяльність держави й відповідно здатна вирішувати ті незліченні проблеми, що не під силу політичним режимам [7, с. 50].

Безперечно, церква не є політичним інститутом, але, як свідчать історичний досвід і сучасність, справляє досить відчутний вплив на політичне життя суспільства.

Український дослідник Кудояр О.М. виділяє такі напрямки впливу релігії на політику у сучасній Україні: по-перше, вплив релігії як певної ідеологічної системи, яка активно втручається в політичне життя шляхом впливу на політичні погляди віруючих (таке втручання може мати різноманітний політичний характер, усе залежить від позицій, симпатій чи антипатій діячів церкви, від соціально-політичної обстановки). Другий напрямок: політичні діячі самі використовують релігію, її організації у своїх власних цілях, для того, щоб надати масовим соціально-політичним рухам відповідного характеру (тут можуть використовуватися різні засоби як матеріальні, так і

ідеологічні). Третій напрямок: через власні переконання віруючі беруть участь у масових соціальних рухах, звертаються до релігії як до ідеологічного підґрунтя своїх інтересів [5].

Політичні процеси, що розгорнулися в Україні з початку 1990-х років, зробили наочною можливість інтеграції громадян на релігійно-політичній основі. Без врахування соціально-політичних позицій багатомільйонного віруючого населення та його соціального самопочуття важко розраховувати на ефективність діяльності не тільки владних органів, але й різних партій і суспільних рухів, які, розуміючи це, розгорнули боротьбу за прихильність віруючих.

Отже, різноманітні конфесії перетворилися на засіб політичної мобілізації різних соціальних верств населення, а це спричинило те, що релігія перетворилася на об'єкт впливу політики, яка використовує її у власних цілях.

У нових політичних умовах, коли точиться боротьба за стабілізацію становища в Україні й демократизацію усіх суспільних процесів, важливого значення набуває вироблення науково обґрунтованої політики щодо релігійних організацій, вміння використовувати в потрібному напрямку їх можливості та вплив на віруючих.

Безперечно, релігійні організації хоч і не є суб'єктами політичного процесу, але здатні виступати на боці певних політичних сил.

Необхідно зазначити, що не лише політики намагаються використовувати релігійні організації, а й самі церкви, їхні ієрархи, духівництво, частина простих віруючих також орієнтуються на певні політичні сили, намагаються з ними співпрацювати. Деякі церкви та релігійні діячі так втягнулися у вир політичних подій, що серед них з'явилися свої "ліві", "праві", помірковані й радикально налаштовані. В той чи інший спосіб релігійні групи беруть участь у політичному житті суспільства. Ця участь визначається або релігійною ідеологією, або об'єктивними обставинами їх функціонування. Участь може виражатися у формі політичної пасивності, орієнтації на неучасть, підтримки влади або відчуження від влади певної частини населення. Вони не тільки не чинять опору їх втягненню в політику, а, навпаки, добровільно долучаються до неї. Деякі з них відкрито співпрацюють з тими чи іншими політичними партіями, виступають під їхніми прапорами й гаслами.

Одним із найпереконливіших свідчень політизації релігії в Україні є створення партій конфесійного спрямування, зокрема таких, як Християнсько-демократична партія України, Республіканська християнська партія України, Українська християнсько-демократична партія, Партія мусульман України тощо.

Серед причин, що викликали до життя партії релігійно-політичного напрямку, варто виділити: інтерес громадян до релігійно-соціальних проблем; наявність поліконфесійності в Україні; складнощі, пов'язані з відносинами всередині православного середовища; бажання політично активних людей заробити на вирішенні деяких проблем, обумовлених наявністю різних релігійних поглядів.

Але ж релігійно-політичні партії не знайшли своєї ніші в політичному житті українського народу, свого місця на політичній карті України, неповторного політичного змісту у своїй діяльності. Жодна з партій релігійно-політичного напрямку не являє собою реальної сили, здатної впливати на політичну ситуацію в країні; у своїй діяльності релігійні партії занадто слабкі та пасивні й тому не можуть бути серйозними конкурентами для інших партій.

Український народ не виявив бажання змішувати релігію та політику, тому що в Україні не існує такої традиції, та підмінювати одне іншим.

Участь мирян у політичних партіях здійснюється самостійно й не ототожнюється з позицією церкви. При цьому вища церковна влада не повинна давати спеціального благословення на політичну діяльність мирян.

Міркуючи про церковну участь у виборах, як правило, згадують про Партію регіонального відродження України (на сьогоднішній день Партія регіонів), яка вимагала на парламентських виборах 1998 р. «надати канонічним конфесіям, передусім УПЦ, усі пільги, необхідні для відновлення духовності нашої Батьківщини» і «гарантію державного захисту громадян від ідеології та практики націоналізму». Другим номером у списку партій, очолюваного донецьким мером (у

список входив і сімферопольський градоначальник), був єпископ Вишгородський Української Православної церкви Московського патріархату, намісник Києво-Печерської Лаври Павел (Лебідь). Балотувався владика з благословення священноначалія церкви, яка має найбільшу кількість парафій, монастирів, священників і домінує в абсолютній більшості областей України. У листівках із портретом єпископа наголошувалося, що вибори для нього — далеко не останньою чергою є можливість розв'язати численні проблеми своєї церкви. І ці листівки розклеювалися перед храмами, що збирають на літургію нехай і не 35 мільйонів православних, на чому наполягають видання УПЦ МП, але все-таки мільйони віруючих.

Зібрані партією 0,91 % голосів виборців – факт, який можна інтерпретувати й аналізувати нескінченно. А для нас у цьому разі важливо, що менше 1 % співгромадян, котрі відгукнулися на прямий заклик церкви, – це цілком очевидна тенденція. Довіряючи церкві більше, ніж будь-якій іншій соціальній інституції, довіряючи їй як ідеальному й неземному Боголюдському організму, суспільство не дуже прислухається до її партійних симпатій, хоча на президентських виборах 2004 р. УПЦ МП відграла значну роль.

Однак в Україні на сучасному етапі широко розгортаються процеси релігійного відродження, демократизації суспільства, тому потенціал у масових релігійно-політичних рухів в Україні все ж таки є. Адже такі рухи могли б представляти інтереси церкви в політичній сфері, стати формою їхньої присутності; вони здатні в дуже простій, доступній для неосвіченої людини формі легко висловити її інтереси; можуть заповнити ті ніші, що не заповнені іншими політичними партіями; можуть бути формою вираження етноконфесійних спільнот (наприклад, греки, татари, поляки, євреї), їх культурно-просвітницьких об'єднань; розширювати міжнародні зв'язки України шляхом встановлення контактів і співробітництва з аналогічними течіями за кордоном, підсилювати рух "народної дипломатії".

Релігійно-політичні рухи й партії мають шанс перспективного розвитку, якщо вони будуть масовими, не будуть сприяти розпаленню релігійної та національної ворожнечі, не будуть протиставляти одну групу населення іншій, дотримуватимуться норм Конституції та законів України, гуманізуватимуть політичні відносини, сприятимуть структурованості аморфного українського суспільства, захищатимуть права людини, будуть пов'язані з релігійним самовизначенням.

Однак, як констатують дослідники, моральний вплив політиків на клір сьогодні значно відчутніший, ніж вплив кліру на політиків.

Служіння Богу та людині не має нічого спільного з участю в політичному протистоянні, а міжцерковні суперечки не можуть давати віруючим приклад благочестивої поведінки. Політизація церкви не додає їй авторитету і здатна призвести до глибокої та безвихідної духовної кризи, до подальшого загострення політичної боротьби, підриву моральної сили церкви в суспільстві.

Політизація релігії виражається також у спробах комплектування органів місцевої виконавчої влади на конфесійній основі. Це призводить до того, що представники владних структур на місцях, депутати органів місцевого самоврядування, осередки політичних партій та громадських організацій, окремі політики, демонструючи свою політичну й конфесійну орієнтацію, нерідко надають підтримку та здійснюють протекціонізм одним церквам, ігноруючи інтереси інших.

Своє намагання впливати на церковні процеси державна влада переважно обґрунтовує тим, що церковне питання відіграє значну роль у системі державних інтересів. Згідно з програмами, статтями та аналітичними доповідями, підготованими у різних державних установах (зокрема, фахівцями Інституту стратегічних досліджень, Національного інституту україно-російських відносин, Академії державного управління), церква та релігійна віра займають такі позиції у структурі національної безпеки України: відіграє роль у державотворчому процесі, впливає на зростання сепаратистських настроїв регіонального та етнічного штибу, дає можливості втручання у внутрішні справи України зовнішніх сил через церковні канали (головно в поле зору потрапляють церкви з центрами за кордоном – УПЦ, УГКЦ, РКЦ), впливає на електоральну поведінку і вияви протестного потенціалу в суспільстві, може підривати авторитет України на міжнародній арені в процесі просування власних інтересів, може виступати чинником руйнування традиційних

соціальних зв'язків, може привносити чужі цінності за посередництвом власних інформаційних каналів і забезпечувати постачання за межі країни стратегічної інформації [6].

Навіть поверхове дослідження зв'язку релігії та політики в Україні залишає небагато підстав для оптимізму. Негативним прикладом політизації релігії в Україні є міжконфесійні протистояння, обумовлені не тільки майновими суперечками, а й надмірною політизацією церковного середовища, прагненням певних політичних сил використовувати певні церковні організації для досягнення своїх цілей, відсутністю згоди між главами церков через страх утратити свій титул і паству.

Релігійне протистояння надзвичайно широко використовується українськими політиками для досягнення власних цілей. Релігія часто стає засобом і методом політичної боротьби, оскільки релігійні мотиви у деяких ситуаціях впливають на психологію людей сильніше, ніж економічні та правові доводи.

Проте чим далі буде церква від політики, тим надійнішим та стабільнішим буде її становище в суспільстві. У той самий час відрив лідерів церкви від інтересів народу незмінно призводить до розколу в ній і стає каталізатором розколу в суспільстві, загрожує невирішеністю міжконфесійних проблем. Церква може визначати свою роль тільки в тому випадку, коли вона не є об'єктом політичних маніпуляцій та інструментом для досягнення політичних цілей. Вона повинна мати можливість залишатися церквою, а не спрямовувати силу релігійних відчуттів у русло конфронтації та політичного протиборства.

Аналіз релігійної ситуації свідчить, що за наявності доброї волі церков і політичної волі державної влади негативні тенденції церковно-релігійних процесів можуть бути усунені й церква як інституція в Україні зможе відігравати властиву їй роль могутньої інституції громадянського суспільства та його політичної системи.

Зростаюча політична активність релігії та її інститутів за відсутності стримувальних важелів з боку держави може призвести до серйозних ексцесів, оскільки релігійні почуття наділені великою вибухонебезпечною силою, особливо, якщо ця сила спрямовується в русло протистояння та конфронтації.

Отже, специфіку сучасних взаємовідносин релігії та політики в Україні визначають глибока політизація церковного життя, яка обумовлена насамперед зростаючим рівнем політичної активності всього населення, та не менш глибока релігізація політичного процесу. Тобто зв'язок політики з релігією в умовах сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій в Україні, з одного боку, веде до посилення політичного й міжцерковного протистояння та зводить нанівець інтеграційні можливості релігії в суспільстві. З іншого, – політизація релігії дає можливість віруючим та духівництву різних конфесій прилучатися до розбудови Української держави, відродження духовності та моральності.

1. Никитина А.Г. Политизация религии // *Вопросы философии*. – 1994. – № 3. – С. 173–179.
2. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні // *Релігія і суспільство в Україні: фактори змін*. – К.Б.И., 1998. – С. 31–47.
3. Єленський В., Перебенсюк К. Релігія. Церква. Молодь. – К.: А.Л.Д., 1996. – 160 с.
4. Громадська думка про релігію і Церкву в Україні: Соціологічне дослідження Центру Разумкова // *Національна безпека і оборона. Український Центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*. – 2004. – № 3 (51).
5. Кудояр О.М. Роль релігійного чинника в політичному процесі в Україні: XII научно-практическа конференція "Роль науки, релігії та суспільства в формуванні моральної людини" // *Інститут штучного інтелекту*. – Донецьк.
6. Панько К. Мотиви втручання влади у міжконфесійне протистояння в Україні // *Релігія і духовність – RSNews – Релігійні новини – Мотиви втручання влади у міжконфесійне протистояння в Україні*. *htm*.
7. Шведов В. Релігія і політика // *Международная жизнь*. – 1992. – № 5. – С. 48–59.
8. Халик Т. Християнство й мир у суспільстві // *Людина і світ*. – 1998. – № 7. – С. 12–21.